

اقدام پژوهی و ارتباط آن با بهبود عمل آموزشی

نریمان فرداد^۱، فریبا فرداد^۲

^۱ کارشناسی علوم تربیتی، آموزگار مقطع ابتدایی، کردستان، ایران. (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناسی آموزش ابتدایی، آموزگار مقطع ابتدایی، کردستان، ایران.

چکیده

اقدام پژوهی وابسته به دو مفهوم اساسی پژوهش به معنای فرایند بهبود دانایی و عمل آموزشی است. در حوزه اقدام پژوهی معلم متعهد به مطالعه پدیده های آموزشی در محدوده تدریس خود با تکیه بر بصیرت و دانایی می گردد. در واقع رویکرد اقدام پژوهی معلم را نسبت به وقایعی که پیرامون وی در کلاس درس و مدرسه رخ می دهد حساس و هوشیار می سازد. اقدام پژوهی در زمره روش های تحقیق توصیفی است. هدف این دسته از پژوهش های آموزشی، توصیف شرایط یا پدیده های مربوط به نظام آموزشی می باشد. پژوهش بدون کاربرست یافته های آن، اصولاً تلاشی بیهوده تلقی می گردد. در اقدام پژوهی، پژوهش با عمل در آمیخته است. از این رو است که رویکرد مذکور در نظام های آموزشی مورد اقبال روز افزون قرار گرفته است. در پژوهش حاضر پیشینه، مفروضات، اهداف، مراحل و زمینه های اقدام پژوهی مطرح شده است. همچنین در ادامه پاسخ این پرسش که "اقدام پژوهی با برجسته نمودن چه مسائلی، بهبود عمل آموزشی را عاید می سازد؟" بررسی شده است.

واژه های کلیدی: اقدام پژوهی، عمل آموزشی، کلاس درس، پژوهش با عمل.

۱. مقدمه

آموزش و اشاعه روش های پژوهش در میان معلمان و کارکنان آموزش و پرورش از جمله فرصت هایی است که به توسعه فرهنگ پژوهش در نظام آموزشی منجر خواهد شد. پژوهشکده تعلیم و تربیت همزمان با گسترش آموزش های پژوهش در حوزه های تخصصی، نیازهای سایر سطوح از جمله معلمان را از نظر دور نداشته است. به ویژه در طی سالیان اخیر این پژوهشکده با طراحی و اجرای گسترده دوره ی اقدام پژوهی توانسته با همکاری اداره کل آموزش و پرورش استان ها فرصت مناسبی را برای معلمان و مدیران و سایر کارکنان فراهم سازد تا بتوانند پژوهش را به عنوان ابزاری سودمند در خدمت آموزش به کار گیرند. برگزار ی دوره اقدام پژوهی همراه با اجرای برنامه معلم پژوهنده تا حد زیادی موفق به توسعه فرهنگ پژوهش در سطح مدارس و در میان معلمان و مدیران گردیده است. آنچه پیدا است اقدام پژوهی در پیوند با سایر مهارت های معلمی معنا می یابد و معلم اقدام پژوهی، فردی است که همزمان از مهارت های پژوهش در عمل و دیگر مهارت های معلمی برخوردار است. بنابراین تکیه متعادل بر توسعه مهارت های معلمان در همه ابعاد نیاز نظام آموزشی است و می تواند تحقق اندیشه معلم پژوهنده را برای مدارس ما عملی سازد. اقدام پژوهی در فرایند تعلیم و تربیت رسمی، فرآیند اندیشه ورزی منظم، علمی و عملی است که جستجوگری و تامل در باب فعالیت های تربیتی را مهیا میسازد و تلاش دارد راه حل های ممکن در مواجهه با مشکلات و چالش های پیش روی معلمان و کارگزاران تعلیم و تربیت را شناسایی و عملیاتی کند. معلمان و دیگر افراد مرتبط با آموزش، بطور مستمر درگیر اتخاذ تصمیمات تربیتی اند و در قبال این تصمیمات دارای تعهد و مسئولیت اند. فرآیند اقدام پژوهی به معلمان کمک می کند تا با شناسایی نیازها و تعیین گام های جستجوگری علمی، تحلیل علمی داده ها و یافته های مستند، تصمیمات آگاهانه گرفته و بتوانند به پیامدهای مطلوب دست یابند.

برنامه معلم پژوهنده از جمله دستاوردهای مهمی است که همواره از سوی سیاستگذاران تعلیم و تربیت، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، شورای تحقیقات استان ها، مدیران و معلمان مورد توجه و حمایت قرار گرفته است. روند صعودی مشارکت معلمان در این برنامه و شرکت گسترده آنها در دوره های اقدام پژوهی و به تبع آن افزایش کیفیت طرح ها و اقبال روزافزون به اهمیت تفکر و عمل مبتنی بر پژوهش، گواه این مدعاست. با توجه به جایگاه موثر این برنامه، اثربخشی پژوهش در برنامه ریزی های آموزشی، تقویت تجارب علمی و اجرایی معلمان و مجهز نمودن آنها به بینش علمی، تولید دانش و همچنین بهره گیری از تجارب و اندیشه های آنان در جهت بهبود وضعیت کلاس درس و سایر بخش ها، اجرای مطلوب این فعالیت پژوهشی بیش از پیش اهمیت می یابد. اجرای برنامه «معلم پژوهنده» به معلمان و کارشناسان و دست اندرکاران آموزش و پرورش کمک میکند تا با بهره گیری از شیوه های پژوهشی، نسبت به شناخت مسائل و ابداع روش های نوین و موثر در جهت آموزش و یادگیری در کلاس درس و مراکز تصمیم گیری و تصمیم سازی و برنامه ریزی آموزشی و پرورشی، دقت و حساسیت بیشتری از خود نشان داده، شرایط موجود را بهتر تحلیل نموده و در عرصه های گوناگون و مرتبط با آموزش و پرورش با پشتوانه علمی اظهار نظر و عمل نمایند. در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جایگاهی ویژه برای پژوهش در نظر گرفته شده است. توسعه ظرفیت پژوهش و نوآوری، استفاده از ظرفیتهای موجود برای گسترش فرهنگ تفکر و پژوهش در بین مدیران و مربیان و تامین پژوهشگر مورد نیاز تعلیم و تربیت رسمی عمومی و حمایت از پژوهشگران فعال و مجرب، ایجاد شبکه فعال پژوهشی از جمله ظرفیت های موجود در سند تحول بنیادین است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰). علاوه بر سند مذکور، در سند برنامه درسی ملی نیز توجه به پژوهش دیده می شود. در بخش اصول ناظر بر برنامه های درسی و تربیتی، اصل ۳-۳ به زمینه تقویت روحیه پرسشگری و پژوهشگری، در بخش رویکردها و جهت گیری های کلی سند، رویکرد ۶-۲-۴ توجه به معلم به عنوان یادگیرنده و پژوهشگر آموزشی و پرورشی در نظر گرفته شده است. از سوی دیگر فراهم آوردن زمینه مشارکت معلمان در فعالیت های پژوهشی از جمله اقدام پژوهی بعنوان یکی از اهداف راهبردی وزارت آموزش و پرورش در امر توسعه و گسترش فرهنگ تحقیق و پژوهش در بین معلمان است، که توسط پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش مورد پیگیری قرار گرفته است که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بیست و پنجمین دوره خود را طی می نماید.

۲. پیشینه اقدام پژوهی

اقدام پژوهی در واقع برای اولین بار در نظام آمریکا و از سال ۱۹۴۰ آغاز گردید. و در سال ۱۹۶۰ به اوج خود رسید و بیشتر در مورد مسائل نظامی ایالات متحده در سطح گسترده ای به کار گرفته شد و در نهایت در وزارت آموزش و پرورش آن کشور اشاعه یافت. این مقوله در بین سال های ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۲ به یک جنبش تبدیل شد. گروه های پژوهشی در انگلستان، استرالیا، آمریکا، کانادا، اسکندیناوی، فرانسه، شیلی و برخی از کشورهای دیگر تشکیل شد. و در نهایت در کشور ما از سال ۱۳۷۵ برنامه معلم پژوهنده توسط پژوهشکده تعلیم و تربیت طراحی شد. درحالی که سابقه مفهوم اقدام پژوهی به آثار اولیه ی جان دیویی در دهه ۱۹۲۰ و کرت لوین در دهه ۱۹۴۰ بر می گردد، اما در واقع استفن کری و همکاران وی در کالج معلمان دانشگاه کلمبیا اولین کسانی بودند که در سال ۱۹۴۹ واژه اقدام پژوهی را به جامعه آموزشی معرفی کردند. کری اقدام پژوهی را به عنوان فرآیندی تعریف کرد که از طریق آن کارورزان آموزشی اقدامات خود را مورد بررسی و پژوهش قرار می دهند تا مسائل عملی خویش را حل کنند. اقدام پژوهی فعالیتی مبتنی بر تشریک مساعی و همکاری است که در آن کارورزان آموزشی با هم همکاری می کنند تا یکدیگر را در طراحی و انجام پژوهش در کلاس درس یاری رسانند. بورلی (۱۹۹۳) نظر جان الویت را درباره ی اقدام پژوهی به این شرح بیان می کند ((اقدام پژوهی معلمان به مسائل عملی روزانه ای که ایشان تجربه کرده اند مربوط می شود، به جای اینکه به مسائل نظری تعیین شده از سوی پژوهشگران حرفه ای در یک رشته علمی ارتباط یابد)) (بورلی، ۱۹۹۳).

اقدام پژوهی بیش از هر چیز وابسته به دو فعالیت اساسی پژوهش و عمل است. آنگونه که برین (۱۹۹۸) بیان می کند، اقدام پژوهی با انواع نامها شهرت دارد. پژوهش مشارکتی، بررسی گروهی، پژوهش رهایی بخش، یادگیری همراه با عمل و پژوهش در موقعیت از عناوین متعددی است که برای معرفی فعالیت اقدام پژوهی استفاده می شوند. اما همه آنها مضمون مشترکی را در برمی گیرند. در بیان ساده، اقدام پژوهی یادگیری از طریق عمل کردن است. بازرگان (۱۳۷۲) نیز اقدام پژوهی را فعالیتی مرتبط با بهبود کیفیت آموزش می داند که بوسیله آن موقعیت های نامعین ملموس و مرتبط به اقدامها و عملیات آموزشی مشخص می شود (مهرمحمدی ۱۳۷۷). اقدام پژوهی را چنین تعریف می کند: این رویکرد به این معناست که معلم با ذهنیت پژوهشگرانه و با برخورداری از هنجار آزمایشگری، با موقعیت های عینی که با آنها سروکار دارد، به عنوان یک مسئله و موضوع تحقیق برخورد کرده، این باور را در خود ایجاد نماید که می تواند برای حل مشکل یا ارتقا بخشیدن به کیفیت کار خود راه حلی پیدا کند. مانند مشکل رفتاری یک یا چند شاگرد، مشکلاتی که در یادگیری وجود دارند، پیشرفت تحصیلی یک یا چند دانش آموز و یک مساله آموزشی. معلم می تواند این گونه مسائل را به عنوان یک موضوع تحقیقاتی انتخاب کند و از طریق مطالعه، هم فکری و تبادل نظر با همکاران به فرضیه های مشخصی دست یابد و سپس آنها را در کلاس درس خود به کار گرفته، به اجرا بگذارد و نتایج حاصل از هر یک را بررسی کند که تا چه حد در رفع مشکل مؤثر واقع شده است. بدین ترتیب معلم در استقبال از دانش جدید و خلق معرفت سهیم و شریک شده و به عنوان پژوهشگر عمل کرده است.

۳. مفروضات اجرای اقدام پژوهی

- ۱- کارگزاران تعلیم و تربیت در قبال مشکلات و چالش های حرفه ای فرایندی علمی و منطقی را اتخاذ نمایند.
- ۲- فرآیند اقدام پژوهی امکان مشارکت و اشتراک دانش و یافته های مربوطه را برای معلمان فراهم می سازد.
- ۳- کارگزاران تعلیم و تربیت در صورت داشتن انگیزه برای برخورد علمی و عملی با چالش ها اثر بخشی بیشتری خواهند داشت.
- ۴- اندیشه ورزی و تعامل حرفه ای مورد نیاز در برنامه اقدام پژوهی امکان رشد حرفه ای معلمان و مدیران را فراهم می سازد.

۴. اهداف اقدام پژوهی

- ۱- گسترش فرهنگ پژوهش در میان معلمان و همکاران آموزش و پرورش در راستای تحقق بخشی از اهداف سند تحول بنیادین آموزش و پرورش.
- ۲- فراهم کردن زمینه شکوفایی استعدادهای بالقوه و خلاقیت های معلمان در رفع نیازها و حل مسایل آموزشی و پرورشی.
- ۳- فراهم ساختن زمینه، مهارت و امکان بازآموزی معلمان و سایر همکاران آموزش و پرورش از طریق درگیر نمودن آنان با پژوهش در عمل.
- ۴- آزادسازی فرآیند تولید دانش از قید و بند روش ها و تدابیر خشک و انعطاف ناپذیر.
- ۵- مستندسازی تجربه های مفید معلمان برای استفاده متصدیان آموزش و پرورش.
- ۶- مستند سازی شواهد و مدارک برای بهبود وضعیت مدرسه.
- ۷- مشارکت فعال همکاران در امر تغییر و بازسازی مداوم نظام آموزش و پرورش.
- ۸- ارتباط دادن میان نظریه ها و رفتارهای تربیتی و نتایج آنها.
- ۹- توسعه همکاری میان فراگیران در بهبود جریان یاددهی و یادگیری.
- ۱۰- درگیر شدن کارکنان مدرسه در پژوهش و توسعه جامعه حرفه ای.
- ۱۱- رشد پرسشگری در محیط مدرسه و کلاس درس.

۵. زمینه ها و مسائل مربوط اقدام پژوهی

- رویکرد اساسی برنامه معلم پژوهنده بررسی، شناسایی، تبیین و حل مسئله و مشکل محیط کار و فعالیت کلاس درس، مدرسه و ادارات آموزش و پرورش با استفاده از ابزار پژوهش است. از نتایج اقدام پژوهی برای حل مسائل خاص در موقعیت های معین استفاده می شود. در اقدام پژوهی، معلم پژوهنده، پژوهش خود را شخصاً به مرحله اجرا می گذارد. برخی از مهمترین زمینه ها و مسائل مربوط اقدام پژوهی در به شرح زیر است:
- ۱- فرایند یاددهی - یادگیری (روشهای تدریس، فناوری اطلاعات، روشهای پرورش خلاقیت، گروه بندی، ارزشیابی و...).
 - ۲- شناسایی، اصلاح و بهبود مشکلات موضوعات عاطفی و رفتاری دانش آموزان.
 - ۳- بانشاط سازی مدارس و کلاس های درس، تحقق مدرسه زندگی.
 - ۴- مدیریت مدارس (بررسی مسائل و راه حل ها) مواردی از قبیل: ارتقاء مشارکت اولیا دان شآموزان در اداره امور مدرسه، بهبود فرایندهای مدیریت مدرسه، ارزشیابی عملکرد دبیران، روشهای بهبود نظارت بر فعالیت های آنان، ارتقای فرهنگ پژوهشگری و جو همیارانه در حل مسائل مدرسه.
 - ۵- بهبود فرآیندهای مدیریتی در ادارات کل آموزش و پرورش استانها و ادارات مناطق (مواردی نظیر بهره وری، تصمیم گیری، برنامه ریزی، نظارت بر عملکردها، مدیریت مشارکتی، ارزشیابی عملکرد، فرهنگ و جو سازمانی، تکریم ارباب رجوع، مدیریت زمان، کارآفرینی، راه های افزایش انگیزه همکاران، شیوه های پژوهش و ارزشیابی).

۶. بنیادهای فلسفی و رویکردهای اقدام پژوهی

دو رویکرد مهم و رایج در اقدام پژوهی که هر دو از پشتوانه های فلسفی محکم برخوردارند؛ رویکرد انتقادی و رویکرد عمل نگر هستند. اقدام پژوهی انتقادی بر بستر فلسفی «نظریه ای انتقادی» قرار دارد که معتقد است: اگر می خواهید به واقعیت پی ببرید، باید نه تنها به شناخت آن قادر باشید؛ بلکه باید امکان این را هم داشته باشید که بتوانید آن واقعیت را در جهت بهبود، تغییر بدهید. اقدام پژوهی عمل نگر بر فلسفه ای «عملگرایی» استوار است و با روش مشکل گشایی و یا حل مسأله ای دیویی همخوانی دارد. به طور کلی، اقدام پژوهی در بستر فلسفی خود، ویژگی های «انتقاد برای اصلاح امور» و «عمل بر پایه ی نظریه ی مستدل در جهت حل مسأله» را در درون خود دارد.

۷. مراحل اقدام پژوهی

–**تشخیص مسئله:** تا زمانی که به مسئله یا مشکل برخوردیم، مراحل اقدام پژوهی یا کنش پژوهی آغاز نمی‌شود. معلم پژوهنده همواره تک تک مسائل کلاس را با دقت مشاهده می‌کند و به محض اینکه به مسئله‌ای برخورد کرد، به طور ناخودآگاه وارد مرحله اول اقدام پژوهی یعنی تشخیص مسئله می‌شود.

–**توصیف وضع موجود و بیان مسئله:** پس از تشخیص مسئله باید در مرحله دوم، مسئله‌ی تشخیص داده شده را توصیف و تشریح نماییم.

–**گردآوری و شواهد اطلاعات ۱:** در این بخش باید ادعای خود را مبنی بر وجود مشکل، ثابت کنیم. لذا برای اثبات ادعای خود و اطمینان از وجود مشکل، می‌توانیم از روش‌ها و ابزارهای مختلف استفاده کنیم. در این مرحله سعی می‌کنیم با استفاده از جدول و نمودار به کارهای خود عینیت بیشتری ببخشیم. معروف‌ترین این ابزارها عبارتند از: مصاحبه، مشاهده، پرسشنامه، آزمون، نمرات کلاسی، نظرخواهی از همکاران، مشورت با والدین، مراجعه به پژوهش‌های دیگران یا پیشینه پژوهش و ...

–**تجزیه و تحلیل داده‌ها:** پس از این که به کمک داده‌ها تصویر روشن و گویایی از وضعیت موجود دادیم، لازم است این داده‌ها را تجزیه و تفسیر کنیم تا زمینه‌ها و امکان‌های حل‌ها و اقدام‌های مناسب فراهم شود. به عبارتی ما در مرحله قبل فقط داده‌ها را جمع‌آوری کردیم؛ حال لازم است آن‌ها را با استدلال و منطق به اطلاعات تبدیل کنیم و در مورد آن‌ها با رعایت اصل صداقت و امانت، قضاوت کنیم. در این قسمت بهتر است از مشارکت همکاران و تجربه‌های خود استفاده نماییم. برای انتقال بیشتر مفهوم، از نمودارها و اشکال مختلف استفاده کنیم که این نیز ابتکار جالبی به شمار می‌رود.

–**ارائه یا انتخاب راه حل جدید:** پژوهشگر با استفاده از اطلاعات به دست آمده و تجزیه و تحلیل آن‌ها ابعاد و جوانب مشکل را به طور دقیق و شفاف شناسایی می‌کند. البته تشخیص مشکل و به دست آوردن آگاهی بیشتر در مورد علل و عوامل آن، حاصل مطالعه وضعیت موجود، از طریق تکیه بر اطلاعات جمع‌آوری شده و بررسی پیشینه مطالعاتی می‌باشد. هدف پژوهشگر نیز در این مرحله پیدا کردن راه‌حل‌های تغییر وضعیت موجود است. در ضمن تشخیص راه حل مناسب، بهتر است به روش تصمیم مشارکتی صورت بگیرد. حال باید از بین این راه‌حل‌ها به انتخاب راه حل دست بزنید. مرحله انتخاب راه حل به تفکر بیشتری نیاز دارد. در این مرحله باید معایب، محاسن و اثربخشی این راه‌حل‌ها را به استناد شاخص‌ها و معیارهایی که در اختیار دارید با هم مقایسه کنید و اگر تشخیص دادید یکی از آن‌ها برای بهبود بخشی وضع موجود از همه کارسازتر است، باید آن را به طور مستند دقیق و مستدل تشریح کنید و علت حذف راه‌حل‌های دیگر را نیز باید بیان کنید.

–**اجرای راه حل‌ها و کنترل و نظارت بر آن‌ها:** در این مرحله باید، راه حل به دست آمده از مرحله‌ی قبل را با نظارت کامل و دقیق اجرا کنیم.

–**گردآوری شواهد و اطلاعات ۲:** پژوهشگر برای این که ثابت کند نتیجه تحقیق، تغییرات مثبتی را در پی داشته، و در رفع مشکل موثر واقع شده، نیاز به ارائه شواهد و توضیحات دقیق دارد. این شواهد باید مبتنی بر اعداد و ارقام و مدارک قابل سنجش باشد. شواهد ۲ باید مورد تایید افراد نخبه و یا متخصص قرار بگیرد و با دلیل و مدرک همراه باشد.

-ارزشیابی تاثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار آن: به عبارتی در این قسمت ما شواهدی که به دست آورده ایم را تعبیر و تفسیر می کنیم. لازم به ذکر است یکی از مهم ترین اصول در این بخش اشاره به وضعیت اولیه و وضعیت کنونی است که از مقایسه و تفسیر شواهد ۱ و ۲ به دست می آید. در بحث اعتبار یابی، نظر خواهی از همکاران، دانش آموزان و والدین و کسانی که به نحوی در جریان پژوهش ما بوده و اطلاع داشته اند بسیار مهم است. نظرات آن ها ممکن است مؤید کار ما یا بالعکس باشد. ما به عنوان معلم پژوهنده امین باید خلاصه ی نظرات آن ها را ذکر کنیم.

- نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات: در این بخش محدودیت ها و نقاط ضعف و قوت را بیان می کنیم و پیشنهادات پژوهشی خود را ارائه می دهیم. پیشنهادات ما می تواند به بهبود روند اجرایی، مسائل آموزشی و پرورشی، اصلاح جو همکاری و ... بینجامد.

۸. شباهت ها و تفاوت های درس پژوهی و اقدام پژوهی

یکی از رویکردهای پژوهشی که در سال های اخیر مورد توجه قرار گرفته، درس پژوهی است که بر اساس آن معلمان در جلسات هم اندیشی پیرامون اهداف دروس با یکدیگر به بحث و تبادل نظر پرداخته، برنامه تدریس خود را تدوین نموده، و آن را به مرحله اجرا می گذارند و سپس به نقد و بررسی و اصلاح آن می پردازند. یعنی در سه جنبه طراحی، اجرا و ارزیابی یک برنامه با همدیگر همفکری، همکاری و همیاری می کنند. درس پژوهی مانند اقدام پژوهی، پژوهش حین عمل است که می تواند تأثیر بسیاری در بهبود کیفیت کاری، آموزش در مدرسه و پرورش حرفه ای معلمان داشته باشد. در ادامه شباهت ها و تفاوت های درس پژوهی و اقدام پژوهی مطرح شده است.

۸-۱- شباهت ها:

- ۱- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) به توسعه و پرورش حرفه ای کمک می کند.
- ۲- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) مشارکتی است.
- ۳- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) گروهی (تیمی) است (تاکید بر کار جمعی).
- ۴- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) چرخه ای (گردشی) است.
- ۵- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) توسط معلم شروع می شود.
- ۶- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، پژوهشی است با سؤال و مسأله ای شروع می شود.
- ۷- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) به ترویج و گسترش علم کمک می کند.
- ۸- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) ، معلم تازه کار و با سابقه را در کنار هم برای هم آموزی دعوت می کند.
- ۹- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) نیازمند نقادی فعال و متفکرانه است.
- ۱۰- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، تمرکز در مسایل واقعی مدرسه و کلاس است.
- ۱۱- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، کاربرد یافته و نتایج در عمل به کار گرفته می شود.

۸-۲- تفاوت ها:

درس پژوهی	اقدام پژوهی
درس پژوهی نقطه عزیمت عمل است.	اقدام پژوهی عزیمت تئوری و عمل است.
هدف درس پژوهی، پرورش حرفه‌ای معلم است.	هدف اقدام پژوهی، انجام پژوهش در حین عمل است.
ماهیت درس پژوهی بازاندیشی (تفکر) است.	ماهیت اقدام پژوهی تفسیر داده ها است.
بهسازی کلاس درس است.	بهسازی فرآیند آموزش و نتیجه بهتر است.
درس پژوهی فقط در کلاس و مدرسه قابل اجرا است.	اقدام پژوهی در همه جا، هر سازمانی قابل اجرا است.
درس پژوهی بیشتر ارگانیکی و کمتر سیستماتیک است.	اقدام پژوهی بیشتر سیستماتیک است.
درس پژوهی خیلی جزئی و محدود است.	اقدام پژوهی گسترده است.
درس پژوهی گروهی (تیمی) است.	اقدام پژوهی فردی هم می شود اجرا شود.
درس پژوهی یا طرح درس و راهنمایی عمل خاصی است.	راهنمایی عمل خاصی ندارد.
تاکید بر غنی سازی فرآیند آموزش و یادگیری است.	شناخت مسأله و بهسازی عمل در سازمان های مختلف است.
برنامه درسی مورد توجه است.	شناخت مسأله و کاربرد یافته در محل کار، مورد توجه است.
درس پژوهی مبتنی بر برنامه درسی است.	اقدام پژوهی به برنامه درسی، کاری ندارد.
هدف اساسی یادگیری معلم است.	هدف عمده شناسایی و حل کاربرد آن در عمل است.

۹. تفاوت اقدام پژوهی با پژوهش های دانشگاهی

تفاوت اقدام پژوهی با سایر انواع پژوهش ها را می توان به صورت عمده در فرآیند عمل لحاظ کرد. به این صورت که در اقدام پژوهی، محقق قدم به قدم، ضمن ایجاد تحول در محیط کار یا منطقه تحت پوشش خود، به اطلاعات و یافته هایی دست پیدا می کند. به عبارت دیگر اقدام پژوهی در سرانجام کار خود منجر به ایجاد تغییر در وضع موجود می شود.

هدف از اقدام پژوهی مانند پژوهش های مرسوم و دانشگاهی، پی بردن به روابط پدیده ها یا به اصطلاح متغیرها نیست، بلکه به بررسی موضوع هایی می پردازد که فرد یا افراد در محیط کار و شغل خود با آن درگیر هستند و می خواهند از راه پژوهش آن را حل کرده یا کاهش دهند در اقدام پژوهی تغییرات بر اساس شرایط شغلی و محیط کار انجام می شود اما در پژوهش های دانشگاهی (حرفه ای) تغییرات بر اساس فرضیه های مخبرانه شکل می گیرد. در اقدام پژوهی نمونه واقعی مورد پژوهش قرار می گیرد اما در پژوهش های دانشگاهی نمونه ها به صورت انتخابی است. در اقدام پژوهی شخص شاغل با مسئله مرتبط است اما در تحقیق دانشگاهی پژوهشگران ناظر بر مسئله، به پژوهش می پردازند. در اقدام پژوهی یافته های پژوهشی توسط افراد شاغل و درگیر با مسئله به مرحله عمل در می آید اما در پژوهش های دانشگاهی پژوهشگر یافته ها را به عوامل اجرایی ارائه می دهد. در اقدام پژوهی یافته های پژوهشی توسط افراد شاغل و درگیر با مسئله مورد ارزیابی قرار می گیرد؛ اما در پژوهش های دانشگاهی یافته های پژوهشگران را دیگران مورد ارزشیابی قرار می دهند.

۱۰. اقدام پژوهی چگونه به بهبود عمل آموزشی منجر می شود ؟

اقدام پژوهی وابسته به دو مفهوم اساسی پژوهش به معنای فرایند بهبود دانایی و عمل آموزشی است. در حوزه اقدام پژوهی معلم متعهد به مطالعه پدیده های آموزشی در محدوده تدریس خود با تکیه بر بصیرت و دانایی می گردد. در واقع رویکرد اقدام پژوهی معلم را نسبت به وقایعی که پیرامون وی در کلاس درس و مدرسه رخ می دهد حساس و هوشیار می سازد.

اقدام پژوهی با برجسته نمودن مراحل زیر، بهبود عمل آموزشی را عاید می‌سازد:

۱-۱۰- آموزش و تدریس در مواجهه با مسائل و مشکلات است:

نظامهای آموزشی با وجود توسعه کمی و کیفی در طی دهه‌های اخیر هنوز با دشواری های متعددی مواجهه هستند که تحقق اهداف آنها را با مخاطره و بن بست روبه‌رو می‌سازد. تکرار پایه یا مردودی به عنوان یکی از مصادیق اتلاف تحصیلی، همچنان دشواری بسیاری از نظامهای آموزشی می‌باشد. تکرار پایه و ترک تحصیل را دو عامل بازدارنده کلیدی در راه افزایش دسترسی آموزشی و دست‌آورد آموزشگاه می‌داند. به‌طور کلی پذیرفته شده است که تکرار پایه سودمندی چندانی ندارد و به ناکامی آموزشگاهی و ترک تحصیل می‌انجامد؛ هر چند که هدف از آن افزایش توانایی دانش‌آموز و احتمال موفقیت آموزشگاهی او باشد. دشواریهای نظام آموزشی صرفاً ترک تحصیل یا مردودی را دربر نمی‌گیرد، بلکه شامل کسانی است که به‌ظاهر مراحل تحصیلی را طی کرده و مدارج لازم را به دست آورده‌اند، اما در عمل کمتر به اهداف آموزشی دست یافته‌اند. نتایج تحقیقات هم در کشورهای صنعتی و هم در کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد تعداد بسیار زیادی از دانش‌آموزانی که دوره ابتدایی را تمام می‌کنند، حتی مهارت کافی در خواندن هم به‌دست نمی‌آورند (حسن‌زاده، ۱۴۰۰).

۱۰-۲- مدرسه کانون بهبود آموزش است :

تجربیات و مطالعات متعدد، حکایت از نقش محوری مدارس در تحولات آموزشی دارد. امروزه اعطای اختیارات برای تصمیم‌گیریهای آموزشی در سطح مدارس به نحو قابل ملاحظه‌ای در حال افزایش است. این رویکرد مبتنی بر این فرض اساسی است که مدیران و معلمان به‌دلیل سطح تماس نزدیکی که با دانش‌آموزان و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری دارند بیش از دیگران صلاحیت مطالعه راههای بهبود آموزش را دارا هستند بنابراین باید در مسیر این هدف اختیار داشته باشند و متناسب با آن برای اعمال این اختیار مهارت و توانایی لازم را به‌دست آورند. توسعه نظام های آموزشی بدون توجه به نقش مدرسه و کارکنان آن عملاً ناکام خواهد ماند. با تکیه بر این رویکرد، مدیران و معلمان به عنوان پایه‌های تصمیم‌گیری در سطح مدارس مطرح می‌شوند که باید خود اقدام به طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی نمایند و خود مسیر تحقق اهداف آموزشی را با بینش و بصیرت هموار سازند. نقش سایر بخش‌ها صرفاً ارائه خدمات حمایتی و پشتیبانی است و در مدرسه بیشترین فعالیت‌ها برای بهبود نظام آموزشی طراحی و به مرحله اجرا درمی‌آید (باقری، علی، ۱۴۰۰).

۱۰-۳- معلمان در نقش رهبران تحول آموزشی ظاهر می‌شوند :

در مسیر تحولات آموزشی همواره معلم نقش برجسته‌ای داشته است. به‌ویژه در طی دو دهه اخیر، تعبیر رهبران آموزشی از معلمان بیش از گذشته مورد استفاده قرار گرفته است که به‌نظر برخی به‌واسطه رسوخ رویکرد اقدام پژوهی در ساختار حرفه‌ای معلمان بوده است. معلمان اگر اختیار نیابند و به عنوان افراد حرفه‌ای عمل نکنند، قادر به انجام تغییرات مهم آموزشی برای بهبود نخواهند شد. بعدها مطالعات متعددی منتشر شد که نشان می‌داد معلمان باید به عنوان رهبران، مشارکت فعالی در فرایند تغییر مدرسه داشته باشند تا تغییرات همراه با موفقیت باشد (سیف الهی، وجه الله، ۱۳۸۱).

۱۰-۴- توسعه توانایی حرفه ای معلمان مورد تأکید قرار می گیرد:

اقدام پژوهی تواناسازی شغلی معلمان را به عنوان عامل بهبود عمل آموزشی در محدوده اهداف خود قرار داده است. در این ارتباط گام های مؤثری به شرح زیر برداشته می شود:

خودتکایی شغلی: از طریق اقدام پژوهی به طور قابل توجهی به دانش و توانایی معلم برای مطالعه و حل مسائل مربوط به آموزش و تدریس تکیه می شود و نوعی خودتکایی معلم برای تصمیم گیری در مورد راهبری و حل مسائل و مشکلات فرا روی تدریس مطرح می شود. این رویکرد، معلم را در مسیر هموارسازی موانع متعدد تدریس فعال نگاه می دارد و مانع از توقف پی گیری وی در مطالعه مشکلات کلاس با این فرض سنتی می گردد که این کار متولیان دیگری دارد و باید توسط آنها مدیریت گردد.

فهم الگوهای مؤثر تدریس و یادگیری: معلم از طریق رویکرد پژوهش در عمل فرصت فراوانی را برای آزمون انواع الگوهای تدریس به دست می آورد و از رهگذر این اقدام الگوهای مناسب تر را برمیگزیند و از آنها استفاده می کند. به عبارت دیگر، معلم با بهره گیری از اقدام پژوهی به طور مستمر در مسیر بهبود و تکامل شیوه های تدریس و آموزش خود گام برمی دارد. مشارکت عملی در تولید دانش و اطلاعات: در رویکرد پژوهش در عمل، معلم خود در نقش پژوهشگر در جهت تولید دانش و اطلاعات مورد نیاز خود برای آموزش گام برمی دارد. در واقع، در این رویکرد معلم از این که صرفاً در مواجهه با فرایند تولید دانش نقش منفعلی را ایفا کند دوری می جوید و خود به عنوان یک فرد توانا در مسیر تولید دانش حضور می یابد و در این فرایند مشارکتی فعالانه به عمل می آورد.

پرهیز از تعصب: اقدام پژوهی معلم را وادار می کند تا دانش و بینش خود را در خصوص موضوع تدریس و یادگیری توسعه بخشد. شناسایی اهداف فردی و اجتماعی آموزش و پرورش و چگونگی تأثیر آنها بر تدریس و یادگیری، بخشی از دستاوردهای پژوهش در عمل توسط معلمان است. معلم در مسیر پژوهش در عمل به منظور درک ماهیت دشواریهای فرا روی تدریس به کسب آگاهی های دیگری در خصوص عوامل مؤثر بر آن می پردازد تا با استفاده از این آگاهیها قادر به ترسیم چشم انداز امیدوار کننده تری از تدریس گردد؛ در مسیر آن برنامه ریزی کند، برنامه را اجرا نماید؛ ثمربخشی اجرای برنامه را ارزیابی کند و براساس تجربه جدید گامهای بعدی را مؤثرتر بردارد (آهنچیان، محمدرضا ۱۴۰۱).

۱۰-۵- تفکر انتقادی معلمان توسعه می یابد :

رویکرد اقدام پژوهی مبتنی بر نقد وضع موجود برای دسترسی به وضعیتی بهتر است. در این مسیر معلم به طور مداوم کیفیت آموزش و تدریس خود و یادگیری دانش آموزان را مورد سؤال قرار می دهد و در جهت یافتن پاسخ برای آنها به تفکر می پردازد. چرا دانش آموز یا دانش آموزان در مسیر یادگیری با دشواری مواجه اند؟ چگونه می توانم وضعیت تدریس خود را بهبود بخشم؟ چگونه برخی معلمان آموزش بهتری را برای دانش آموزان خود ارائه می نمایند؟ چرا برخی دانش آموزان بهتر از برخی دیگر یاد می گیرند؟ و ... این رویکرد، ذهنیت فلسفی را در میان معلمان توسعه می بخشد و پویایی حاصل از داشتن چنین ذهنیتی را نصیب تدریس و یادگیری می سازد. دیدن مسائل با جهات متعدد آنها، شکیبایی در قضاوت زیر سوال بردن آنچه مسلم یا بدیهی تلقی می شود، به کارگیری قوه تعمیم، نگرستن به موارد خاص در مورد زمینه ای وسیع؛ از جمله شاخص های این ذهنیت هستند که در رفتار معلمان در رویکرد اقدام پژوهی تجلی پیدا می کنند (اسمیت، ترجمه بهرنگی، ۱۳۷۰).

۱۰-۶- تغییر و بهبود عمل آموزشی محور اقدام پژوهی است :

اصولا فعالیت اقدام پژوهی با عمل آغاز می شود. در واقع نقطه آغاز در اقدام پژوهی عمل است که باید بهبود یابد. اقدام پژوهی بدون در نظر گرفتن یک فضای عملی قابل انجام نیست. در ادامه مراحل همچنان موقعیت فضای عملی است که روند کار را مشخص می سازد. ارزشیابی عمل براساس اهداف از پیش تعیین شده، مرحله دیگر اقدام پژوهی است. آیا عمل در مسیر اهداف در حرکت می باشد؟ آیا مانع یا نوعی بی نظمی فضای عمل را دربر گرفته است؟ مرحله دیگر، بازتاب پیرامون نتایج ارزشیابی عمل است. مشکلات کدامها هستند؟ در این مرحله کوشش می شود مسئله کالبدشکافی گردیده، راههای کاهش یا برطرف نمودن آن شناسایی شود. کدام ساختار کلی و مفهومی فضای عمل را با دشواری مواجه نموده است؟ آیا برای اثربخش نمودن فعالیت موجود، راههای دیگری را می توان پیدا نمود. ایجاد یک مدل نظری یا راه حل برای بهبود وضعیت موجود، دربرگیرنده مرحله بعدی کار است. این مدل نقاط قوت و ضعف و همچنین کارکردهای اقدام پیش بینی شده را روشن می سازد و سرانجام برنامه ریزی اعمال تغییرات در عمل است. نظارت بر اعمال راه حل پیش بینی شده در قالب مدل به نحوی که انتظارات را به درستی فراهم سازد، از کوشش های اقدام پژوهی در این مرحله از کار می باشد. به طور کلی فعالیت های اقدام پژوهی در یک فضای ترکیبی از نظریه و عمل به ثمر می رسند. همه مراحل اقدام پژوهی با تکیه بر موقعیت عمل، سازمان می یابند. ابتدا و انتهای اقدام پژوهی به عمل ختم می شود (عرب، الناز ۱۴۰۱).

۱۱. نتیجه گیری

ضرورت و اهمیت تحقیق و پژوهش بر کسی پوشیده نیست. امروزه پیشرفت هایی که در عرصه های مختلف می بینیم، مرهون تلاش های پژوهشگران فعالی است که با عشق و علاقه درونی به کشف روابط پدیده ها پرداخته و مجموعه معلومات و اطلاعات به دست آمده را در قالب علوم مختلف ارائه کرده اند. پژوهش بدون کاربست یافته های آن، اصولا تلاشی بیهوده تلقی می گردد. در اقدام پژوهی، پژوهش با عمل در آمیخته است. از این رو است که رویکرد مذکور در نظام های آموزشی مورد اقبال روز افزون قرار گرفته است. فرهنگ سازی و نهادینه کردن اقدام پژوهی در معلمان ایرانی جهت تربیت معلمانی پژوهنده و متخصص در کار خود در قرن حاضر اهمیت روز افزون دارد. شناسایی موانع و چالش های پیش رو و ارائه راهکار در باب حضور معلمان در اقدام پژوهی موجب درک بهتر از این مقوله و گام برداشتن در جهت تحقق سند تحول آموزش و پرورش می شود. درک این مهم از منظر معلمانی که در این پژوهش شرکت نموده و تجاربی ارزنده کسب نموده اند به ما در فهم و شناسایی موانع و چالش ها و راهکارها کمک شایان توجهی می کند. بطور کلی اقدام پژوهی هدف های چندگانه ای را دنبال می کند که نقطه ای مشترک تمام آنها، توسعه توانایی های معلمان برای درک و فهم بیشتر مشکلات آموزشی و درگیر شدن با آنهاست. با بررسی دقیق این اهداف می توان مشروعیت علمی و جایگاه نظری پژوهش ضمن عمل را بطور صریح نشان داد. اقدام پژوهی در زمره روشهای تحقیق توصیفی است. هدف این دسته از پژوهش های آموزشی، توصیف شرایط یا پدیده های مربوط به نظام آموزشی می باشد. با استفاده از اقدام پژوهی می توان موقعیت های نامعین، ملموس، مربوط به اقدام ها و عملیات آموزشی، را مشخص کرد. بنابراین هر یک از افرادی که در نظام آموزشی دست اندرکار فعالیت های آموزشی می باشند و به ویژه مدیر و معلمان که به طور مستقیم با فرایند یاددهی - یادگیری سروکار دارند، می توانند برای شناخت مسائل مبتلا به محیط های آموزشی، اقدام پژوهی را به طور انفرادی یا گروهی به کار ببرند زیرا این نوع تحقیق بازخورد لازم را برای بهبود مدیریت واحدهای آموزشی، فرایند یاددهی و یادگیری و نیز ارزیابی از آموخته ها را فراهم می آورد.

- در خاتمه به منظور جهت دهی به فرایند اقدام پژوهی در آموزش و پرورش پیشنهادات ذیل ارائه می گردد:
- ۱- ایجاد یک وبسایت تخصصی مرتبط با اقدام پژوهی جهت ارتقای دانش همکاران در این زمینه و اطلاع رسانی به آنها.
 - ۲- ایجاد اعتبارات مالی جهت تشویق و ایجاد انگیزه معلمان اقدام پژوه.
 - ۳- برگزاری کارگاه های دانش افزایی برای معلمان با تدریس مدرسان برتر اقدام پژوه.
 - ۴- در نظر گرفتن امتیازات ویژه برای معلمان اقدام پژوه در رتبه بندی و سازماندهی سالانه.

منابع

- بازرگان، عباس. (۱۳۷۲). اقدام پژوهی و کاربرد آن در تعلیم و تربیت. فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳ و ۴.
- مهر محمدی، محمود. (۱۳۷۷). تحقیقات آموزشی و مهارت های حرفه ای معلمان، پژوهش در آموزش، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- حسن زاده، رمضان. (۱۴۰۰). روش تحقیق کاربردی. تهران: نشر روان .
- سیف الهی، وجه الله. (۱۳۸۱). راهنمای اقدام پژوهی در آموزش و پرورش. گیلان: انتشارات گیلان.
- اسمیت، فیلیپ. ذهنیت فلسفی در مدیریت آموزشی. (۱۳۷۰). ترجمه ی دکتر محمدرضا بهرنگی، ناشر مترجم.
- باقری، علی. (۱۴۰۰). اقدام پژوهی در مدرسه. تهران: انتشارات خط آخر.
- عرب، الناز. (۱۴۰۱). اقدام پژوهی. تهران: نشر ساکو.
- آهنچیان، محمدرضا. (۱۴۰۱). اقدام پژوهی (از طراحی تا ارزیابی). تهران: نشر رشد.

Johnson , Bayley: Teacher as Researcher, (1990) Eric Digest.Org.

Brien, Roryo: An over of the methodological approach of action research , [www.actionresearch/UK./](http://www.actionresearch/UK/)